

պարտք կը դնեմ որ խրատեն և զգուշացնեն իրենց հօտն, քահանայից՝ որ խրատեն իրենց ժողովուրդն, ծնողաց՝ որ հսկեն իրենց զաւակաց ընթացքին վրայ, և առհասարակ բոլոր ժողովրդեան կը պատուիրեմ որ մեր այս հայրական իրատուց ծանրակշռութիւնն ըմբռնեն, և զգուշանան: Կը պատուիրեմ, այո՛ ինչպէս երբեմն Ս. առաքեալն Պօղոս Թեսաղոնիկեցի հաւատացելոց պատուիրեց յասելն «Լսեմ զոմանց ի ձէնջ թէ ստահակութեամբ գնան, գործ ինչ ոչ գործեն, այլ յուլացեալք հետաքրքիր շըրջին . . . եթէ որ ոչ հնազանդեսցի բանիս մերոյ թղթովք այդուիկ՝ դուք նշանակեսցիք զնա, և մի խառնակիջիք ընդ նմա զի պատկառեսցի » Բ. Թես. 3. 11. 14:

Ս. առաքելոյն այս խօսքին համեմատ կը պատուիրեմ, սիրելիք, որ այսպիսի ստահակներէ զգուշանաք, և զգուշացնէք, և եթէ չեն զգուշանար, դուք մի՛ հետեւիք իրենց, հեռացէք և մի՛ գործակցիք, մի՛ խառնակիջիք ընդ նոսա, կը պատուիրեմ որ հպատակութեան ու հաւատարմութեան պարտուց կարգի և կանոնի հակառակ վարմանց մէջ երբէք չը գտնուիք. այլ դրական ու իրական կեանքի պարկեշտ սահմաններով աստուածպաշտութեամբ, բարեկրթութեամբ և ամենայն քրիստոնէական առաքինութեամբ, ձեր միտքը, սիրտը և հոգին զարդարէք:

Խաղաղութեանց պարգևողն Քրիստոս տացէ ձեզ խաղաղութիւն յամենայն ժամ և յամենայն իրա:

Ողջ լերուք

(Կնէ՛՛ Ս. Պառլեմէնտէն)

Տուեալ ի Պատրիարքարանի

Կ. Պոլսոյ յեօթն ամսեանն

Նոյեմբերի Յամի շնորհաց

1891 և Հայոց ՌՅԽ

Թիւ 155

Կ. Պոլսիյ գրում են արտասահմանի թերթերին յունի. 5 թուով հետեւեալները:

Շարականի և ուրիշ եկեղեցական մի քանի գիրքերու տպագրութիւնը արգելուեցաւ Վարչութենէն, որովհետեւ կառավարութիւնը կը պահանջէ որ այդ գիրքերու մէջէն վնասակար բառեր չ'երջուին և այնպէս տպագրուին:

— Անցեալ շաբթու իւսկիւտարի Ս. Խաչ եկեղեցու և վարժա-

րանի հիմնադիր Յակոբ Պատրիարքի մահուան տարեդարձի առիթով հոգեհանգստի պաշտօն պիտի կատարէր թաղին քարոզիչ Գեր. Գրիգորիս եպիսկոպոս Ալէաթճեան, բայց նախապէս ոստիկանատունէ հասած մի հրամանագիր կարգիլէ այդ կրօնական արարողութիւն:

(«Արձագանք»):

ԵԿԵՂԵՅԱԿԱՆ ԳՐԹԵՐ. Մինչև վերջին ժամանակներս թիւրքիայի սահմաններում հայոց եկեղեցական բոլոր գրքերը տապագրուած էին և Պոլսի հայոց պատրիարքարանի և կրօնական ժողովի կարգադրութեամբ և թոյլտուութեամբ: Այս հիմնարկութիւններին էր պատկանում միակ իրաւունքը տապագրութեան և դրա պատասխանատուութիւնը: Թիւրքաց կառավարութիւնը մի քանի անգամ փորձեց այդ տեսակ գրքերի տապագրութիւնը ենթարկել իր գաւթըննութեան, սակայն նախկին պատրիարքարանները ցոյց տուեցին, որ ոչ մի իրաւունք չունեն հայոց եկեղեցու սեփական գրքերը, որոնց բովանդակութիւնը նոյն եկեղեցու աղօթքները, շարականները, դաւանութիւնները և ծիսակատարութիւններն են, ենթարկել մի այնպիսի հաստատութեան քննութեան, որի շրջանից դուրս է հայոց եկեղեցու ներքին կազմութեան և դաւանութեան խնդիրը: Այդ գրութեամբ էլ անցան տարիներ:

Այժմ թիւրքաց կառավարութիւնը նորից յարուցել է այդ խնդիրը: Նա պահանջել է, որ սրանից յետոյ տապագրուելի եկեղեցական գրքերի միջից հանուեն այնպիսի խօսքեր, անուաներ և նոյն խօսք ամբողջ գլուխներ, որոնք իբրև թէ կառավարչական հայեացքների դէմ են:

Կ. Պոլսի այժմեան պատրիարքը և պատրիարքարանն անընդունակ գտնուեցան՝ պաշտպանելու եկեղեցական գրքերի տապագրութեան գործը և պատրիարքարանի ու կրօնական ժողովի իրաւունքները: Դրա հակառակ, այժմեան պատրիարքարանը, ինչպէս հաղորդում են արտասահմանի հայոց լրագիրները, դիմել է հետևեալ բաւական աննպատակ միջոցին, — սրանից յետոյ եկեղեցական գրքեր չը տապագրել:

Աւրեմն չը տպագրելով եկեղեցական գրքեր, պատրիարքարանք ստիպուած կը լինի ոչինչ փոփոխութիւն չը մտցնել այդ գրքերի մէջ: Բայց դրա հետ միասին մի հարց է ծագում.—*ո՞րտեղից պէտք է սրանից յետոյ եկեղեցիները և ցանկացողները ստանան այդ գրքերը, քանի որ նոր տպագրութիւն չը լինելու պատճառով նրանք կը սպառուեն:* Ահա մի հարց, որի պատասխանը պէտք է որոնել և գտնել:

(«Մշակ»):

«ՇՆՈՐՀԱԿԱԼՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԵՐԶ. ՎԵՀ. ՍՈԼԹԱՆԻՆ ԿՈՂՄԷ ԱՄԱՆՈՐԻ ԽՈՐԺԻՆ ԱՂԳ. ՊԱՏՐԻԱՐԷԱՐԱՆԻ ՀՆՈՐՀԵԱՎ չՈՐՍ ՀԱՐԻԼԻ ՌՍԿՈՅ ԴՐԱՄԱԿԱՆ ԱՎԱՐԳԷԼԻՆ ՀԱՄԱՐ ԱՄԵՆ. Ս. ՊԱՏՐԻԱՐԷ ՀԱՅՐԸ ՀՆՈՐՀԱԿԱՂՈՒԹԵԱՆ ԵՎ ԵՐԱԽՈՏԱԳԻՏՈՒԹԵԱՆ ՈՒՂԵՐԶ մը պիտի մատուցանէ յոտս գահոյից Ն. Կ. ՎԵՀԱՓԱՌՈՒԹԵԱՆ»:

(«Արեւելք» Թ. 2383):

«Արաբատի» նախընթաց համարում տպուած կանոնները՝ Թեմական Պատգամաւորների ընտրութեան վերաբերեալ պայմաններէն ընտրողների համար: Իւրաքանչիւր Առաջնորդ տէր է իւր Թեմում՝ ընտրութիւնները ղեկավարելու, տալով առանձին հրահանգներ և կանոններ, այն պայմանով միայն, որ այդ կանոնները չը մեղանչեն ընտրողական ընդհանուր սկզբունքների դէմ: Օրինակի համար Թիֆլիսի Ս. Առաջնորդը, ինչպէս կարգում ենք «Մշակ»-ում (Թ. 6) տուել է քահանաներին առանձին հրահանգներ ընտրութիւնների համար: Այս դէպքում ոչ մի կարծիք չը կայ, որ օրինական ուժ ունենալու են Առաջնորդի այդ հրահանգները և ո՛չ Թէ «Արարատ»-ում մեր տպածը: Մինչդեռ ուրիշ տեղում, Երևանում, պէտք են եկել «Արարատ»-ում տպուած կանոնները, տեղական Առաջնորդի կողմից չը լինելով առանձին մանրամասն հրահանգութիւն:

Եւնք կատարելապէս համաձայն ենք «Մշակ»-ի հետ, որ Թիֆլիսի Թեմական Առաջնորդի տուած հրահանգների 15-դ յօդուածը անհամեմատ արգարացի է քան «Արարատ»-ում տպուած կա-

նոսներին 10-դ յօդուածը, որով պահանջուած է, որ ընտրելին լինի անպատճառ նոյն եկեղեցու ծխականն, ուր կատարուած են ընտրութիւնները: Մինչդեռ Թիֆլիսի Թեմ. Առաջնորդի հրահանգների 15-դ յօդուածը պահանջուած է. «Եթէ ընտրողները չեն գտնուած իրանց ծխականների մէջ՝ յարմարուար անձինք երեւոյթանալան պաշտօնի համար, այդ դէպքում իրաւունք ունեն ընտրել այլ եկեղեցու ծխականներից» («Մշակ» № 6): Եւ այս անհամեմատ աւելի համապատասխան է ազատ ընտրողական ոգուն: Բայց մենք նոյն «Մշակ»-ի հետ անարդարացի ենք գտնում Թիֆլ. Առաջնորդի նոր հրահանգների 14-դ յօդուածը, որ ասում է՝ «ընտրութիւնը պիտի կատարել թերթիկներով նախագահի ստորագրութեամբ և թուահամարով և պիտի բաժանուեն ընտրողներին Նախագահից որոշուած երկու գրագէտ անձանց ձեռքով: Գրագէտ ընտրողներն իրանք պէտք է նշանակեն թերթիկների վրայ իրանց ցանկացած երեք երեւոյթանացուների անունները, իսկ առաջագիտելիք պէտք է գրել ասան իւրից Բերթիկները Բաժանող անձանց»:

Մենք չենք հասկանում ինչի համար նախագահից պիտի նշանակուեն Գրագէտներ անգրագէտների թերթիկները գրելու համար: Զէ՛ որ կարող է պատահել, որ նախագահից ընտրուած այդ երկու գրագէտ գրագիրներին կարող են հաւատ չընծայել անգրագէտ ընտրողները, որոնք հնարաւորութիւն և միջոց չունին իմանալու թէ այդ երկու գրողները ճշգրտութեամբ արդեօք գրում են ընտրողի ուղած մարդկանց անունները, թէ այլ անուններ են գրում: Մեր կարծիքով իւրաքանչիւր անգրագէտ ընտրող պէտք է կատարեալ իրաւունք ունենայ դիմել անձամբ այն գրագէտին, որին ինքը հաւատում է, որին ուրեմն և կարող է խնդրել գրել իւր թերթիկը: Իսկ եթէ անհրաժեշտ դատուի ունենալ երկու գրող անգրագէտների համար, այդ երկուսը պէտք է ընտրուած լինին բոլոր ընտրողների քուէարկութեամբ (մեծամասնութեամբ ձայների) և ոչ թէ նշանակուած լինին նախագահից: Այլապէս ասած, այդ երկու գրողը պէտք է վայելեն ընտրողների մեծամասնութեան հաւատը: Շատ քիչ է միմիայն նախագահից նշանակուած լինելը: Յուսանք, որ զանազան տարաձայնութիւնների և իրաւա-

ցի դժգոհութեանց առաջն առնելու համար, այդ 14-դ յօդուածը մինչև ընտրութեանց օրը բարեփոխուած կը լինի:

—

Մի երկու շաբաթ կայ արգէն, որ ժամանել է Լճմիաճին գրսից եկող թեմական առաջին Պատգամաւորը: Պարսկաստան—Հնդկաստանի թեմի Առաջնորդ Գեր. Եսայի եպիսկոպոսը իւր փոխանակ ուղարկել է իրրեւ վերոյիշեալ թեմի հոգեւոր պատգամաւոր Արժ. Խաչատուր վարդապետ Կարապետեան Զուգայեցուն: Արժ. Հայրը արգէն հասակն առած մի պատկառելի ծերունի է, մօտ 60 տարեկան: Առաջին անգամն է, որ լինում է Լճմիաճնում: Եղել է Հնդկաստան և Բիրմա, Ճապոն, և Չինաստան, երկար տարիներ կառավարել է Պարսկա-Հնդկական թեմը Առաջնորդների բացակայութեան ժամանակ: Խօսք չը կայ, որ լաւ տեղեակ է պարսկական հայ գաղթականութեան գործերին և հետաքրքրական տեղեկութեանց անսպառ աղբիւր:

—

Մի քանի հետաքրքիր հարցառելքների բաւարարութիւն տալու համար հաղորդում ենք, որ «Արարատ»-ում տպուող «Պորենացու Ուսումնասիրութիւն» յօդուածները Միաբան ստորագրութեամբ չեն վերջացել, այլ միայն ընդհատուել են, բարեհնօրհ Հիաբանի շատ զբաղուած լինելուն պատճառով:

—

Գէորգեան ձեմարանի հաշուէտութեան մէջ երեւի մոռացմամբ բաց է թողուած Արժ. Մակար Ժ. վարդապետի անունը: Արժ. Հայր-սուրբը անցեալ ուսումնական տարուայ վերջին հրաւիրուեց իրրեւ կրօնուսոյց ձեմարանի, փոխարինելով Սահակ վարդապետ Բաղդասարեանցին: Շաբաթական պարագումէր 3 ժամ, մինչև քննութիւնները ընդամենն 24 ժամ: Այս տարի էլ Արժ. Հայր-սուրբը մնում է իւր ստանձնած պաշտօնում:

—

Տպելով Նոր-Նախիջևանի թեմական Դպրանոցի տասնամեայ հաշիւը, հրաւիրում ենք մեր սարբերական մամուլի ուշադրութիւնը այդ դպրանոցի կազմակերպութեան, ուղղութեան և ձգտումնե-

րի վրայ՝ Պարբերական մամուլի լուրջ քննադատական հայեացքները կարող են մեծապէս նպաստել Ղարաճոյին՝ կարելի եղածին չափ աւելի օգտակար լինելու Ռուսաստանի հայ գաղթականութեանը:

Յունուարի 6-ին Թիֆլիսում՝ պատահած մեծ հասարակական գժրազգութիւնը արգէն յայտնի է ամենրին: Որակներէ երբ հետադհեակ տալիս են բոլոր ցաւալի մանրամասնութիւնները: Ջրօրհնէքի համար Վոլքի մի ճիւղի վրայ շինուած կամուրջը կործանուելով ջուրն են թափուել հարիւրաւոր մարդիկ՝ օրանցից 34-ի խեղդացած գիւղիները գտնուել են: Մի քանի տասնեակ հոգի էլ ծանր վիրաւորուած կամ հիւանդացած են: Հիւանդներից արգէն մի 5—10 հոգի փախճանուել են: Աւելորդ է ասել, որ ամբողջ քաղաքը և սլով՝ նաև գաւառները չափազանց յուզուած են: Պատահած գժրազգութեան մասին ըշուէ տարածուեց Աջմիածնում՝ նոյն իսկ յունուարի 6-ի երեկոյեան, բայց պաշտօնական ոչ մի տեղեկութիւն չը կար: Ցեղակալը երկրորդ օրն առաւօտեան հարկ համարեց պաշտօնապէս տեղեկութիւն պահանջել Թիֆլիսի Ամստերդամից: Վերջապէս ստացուեց Թիֆլիսի Առաջնորդ Վեր. Գամբրէ. Արխեպիսկոպի պատասխանը, որով հաստատուեալ էր պատահած գժրազգութիւնը և առաւմէր, որ կամուրջը խախտուել է յանկարծակի յորդացած ջրից և հիւսիսային սուր քամուց: Հետագրի մէջ խոստացուեալ էր մանրամասնութիւնները հազարդել ստանձին թղթով: Մինչդեռ հետզհետէ համառ չափազանց տխուր լուրերը անորոշութեան մէջ էին թողնում Հոգեւոր Բարձրագոյն Վարդութիւնը և Վանքիս Բարանութիւնը: Արադրեցից երևում է, որ մարմնաւոր իշխանութիւնը արգէն բայել է քննութիւն գժրազգութեան պատճառները գտնելու համար: Այս քանի որ այդ կործանուած կամուրջը շինուած է Թիֆլիսի հայ Հոգեւոր Իշխանութեան ձեռքով և կրօնական հանդիսի համար, առաի և պարզ է, որ պատահած գժրազգութեան պատասխանատւութիւնը մասնաւորապէս ծանրանում է Հոգեւոր Իշխանութեան վրայ, այս իսկ պատճառով հարկ գտաուեց Հոգեւոր Բարձ-

բազմից իշխանութեան կողմից նշանակել առանձին քննութիւն և Քննչական Մասնաժողովը՝ նշանակուած է Լժմիաճնից՝ արդէն հասել է Թիֆլիս։ Այդ Մասնաժողովի Անդամներն են՝ Նախագահ Դեր, Գրիգորիս Ապիսկոսոս Աղուանեան՝ Աինօգական Անդամ Աբով, Լիբրեմ փարգապետ Սուքիասեան և իրաւարան պ. Յ. Ասպատէկեան, օգնական Տեղի ձեմարանի։ Ապասներ քննութեան ելքին, հաւաստի լինելով որ յանցանորները առանց խտրութեան պաշտօնի և տատիճանի կը պատժուին խստութեամբ և անպատժեամբ։

Սակայն չէ կարելի պիտեանից իսկ չը նկատել պաշտօնական նամակներից յայտնուած այն աններելի և անարգարանայի իրողութիւնը, որ տաանեակ հազար մարդկանց խուռն անցուղարձի համար նշանակուած պղծ փայտեայ կամուրջը շինուած է եղել առանց ֆարգարապետի և առանց յաբակաճէի։

Մեր ընթերցողների առանձին ուշադրութիւնն ենք հրաւիրում այս համարում տպուած Ներսիսեան Կարանոցի Հոգարարձութեան վերաբերեալ օրագրութեան վրայ։ Արտատուի նախընթաց համարում առիթ ունեցանք վերջին վեցամեակում՝ Աթմուզիկոսի մահից յետոյ, Լժմիաճնում պատահած ընդդէմ օրինաւոր իշխանութեան շարժումների և բնութագրական գործողութիւնների վրայից մասամբ յետ բանալ ծածկող քողը։ Մի բուռը շարափա մարդիկ, որոնք այս կամ այն ձևով կապուած էին շահերով Լժմիաճնում օրինաւոր իշխանութեան դէմ՝ մարտադնների հետ և որոնք ամեն ջանք և ջիգ թափում էին ապօրինի ճանապարհներով ձեռք ձգել Բարձրագոյն Հոգեւոր Իշխանութեան դեկրէ պիտի գերեւերած տեսնելով իրենց ջանքերն ու յոյսերը՝ ամեն տեսակ ստուգեամբ և գրգարատեամբ։ Հնարովի անհեթեթ լուրերով լցրին աշխարհը, աշխատելով մարտեցնել ամբար և մասամբ նաև ինտելիգենտ դասակարգի այն մասը, որ մօտիկ ճանաթմութիւն չունի Լժմիաճնի գործերին և կարգերին։

Մեծ բարեբաղդութիւն էր, որ սուսահայերիս մէջ պարբերական մամուլի բաւագոյն մասը, որը ոչ մի տեսակ նիւթական շահերով չէ կապուած հոգեւորականութեան կամ Լժմիաճնի և կամ այս կամ

այն եպիսկոպոսի հետ, ինքնաբերաբար պաշտպան հանդիսացաւ օրինաւոր իշխանութեան և զօրեղ կերպով բանակաւ ւճեց անիշխանական գաղափարների դէմ որոնց տակ մեծ մասամբ թաղնուած էին անձնական հաշիւներ: Պարզ երևեց, որ 1884-ի և 1885-ի ընտրութիւնների ժամանակ կատարուած իրողութիւնները զուր և անհետևանք չէին անցել և ծառայել էին իբրև մի ազդու և զգուշացնող դաս ամենքի համար: Այդ յիշումն էլ ինչ որ էր «չ մարտիկն էին խոսում», ոչ յիշումն էր «չ խոսում», ոչ յիշումն էր «չ խոսում» և ոչ խոսումն էր «չ խոսում» համար փոքր թիւով միջոցներ: Բոլորովին աններելի կը լինէր չօգտուել անցեալից և սխալուիլ մարդկանց և նրանց ձգտումները ճանաչելու:

Բայց միւս կողմից դժբաղդութիւնն այն է, որ մեր տանկահայ եղբայրները չունին այն միջոցները բուն ճշմարտութեանը իրազեկ լինելու, ինչ որ ռուսահայերու: Այնտեղ ստութիւնը աշկարաց, օրցերեկով է ման գալիս: Չը նայելով մի քանի բարեմիտ թերթերի մասնաւորապէս «Հայրենիք»-ի ջանքերին և հերքումներին, այնտեղում զրպարտութիւնն ու փաստերի յեղաշրջումը հասաւ եզրիպտական բրգերի բարձրութեանը: «Արևելք» օրթերթը մի volte face-ով գրեթէով իւր անցեալին և դաւանած գաղափարներին, հովանաւորուած մեծ նկրտում ունեցող մի բարձր պաշտօնեայից՝ դարձաւ այդ բոլոր ստութիւնները ժայթքող բերան:

Մենք չենք կարող այդ անասելի ստութիւնները մի առ մի արտատպել «Արարատ»-ում և հերքել, այդ կը լինէր «Արարատ»-ը դարձնել կեղտի մթերանոց: Աւտի և մեզ մնում է մեր պարտքը կատարելու, ճշմարտութիւնը երևան հանելու, օրինական գաղափարներ քարոզելու համար միակ և ուղիղ միջոց՝ հրատարակել փաստերը, կատարուած իրողութիւնները, փաւերաթղթերով:

Ահա այդպիսի մի նշանաւոր փաւերաթղթով է և Ներսիսեան Գալթանոյի Հոգաբարձութեան վերաբերեալ օրագրութիւնը:

Ըստինքեան պէտք էր որ՝ որ և է ուսումնարան կամ գալթանոց բոլորովին հեռու մնար Տեղակալական կամ ընտրողական պայքարից, ուսումնարանների նպատակակէտից դուրս է այս կամ այն պաշտօնեայի կամ հաստատութեան իրաւասութեան տահմանները որոշելը: Բայց տեսնում ենք այդ փաւերաթղթից, որ եր-

կու Հոգաբարձու և Հոգաբարձութեան Նախագահ մի Թեմական Առաջնորդ թող են տալիս իրենց յայտարարել, որ չեն ճանաչում Տեղակալ այն անձին, որն օրինական ճանապարհով Տեղակալ է ճանաչուած թէ Արնօղից, թէ Տէրութիւնից, թէ Ազգից՝ Պօլսի և Երուսաղէմի Պատրիարքներէյ։ Արնօղը չը նայելով իւր մի քանի անդամների ապօրինի ընթացքին, երբէք չը համարձակեց պարզ կերպով յարուցանել Տեղակալական հարց այն ձևով, ինչպէս այդ եղաւ պարբերական մամուլում և Ներսիսեան Կաթողիկոսի հոգաբարձութեան մէջ։ Եւ այդ շատ հասկանալի է։ Եթէ դուրսը կարող էին չը գիտնալ կամ յեղաշրջել ընդունուած սովորութիւնները և օրէնքները, այդ անկարելի էր Էջմիածնում, ուր գտնէ Սինօղականներին մտալելի են պաշտօնական թղթերն ու վաւերագրերը։ Անհերքելի փաստ էր, որ 1836-ից դէսը Արնօղի բոլոր նախանգամները եղել են միանգամայն և Կաթողիկոսական Տեղակալ և հակադարձաբար՝ բոլոր Կաթողիկոսական Տեղակալները եղել են Արնօղի նախանգամ։ Արնօղի նախանգամութիւնից այս կամ այն պատճառով դուրս եկողը դադարել է և Կաթ. Տեղակալութիւնից, ինչպէս այդ պատահեց Մակար Արքեպիսկոպոսին։ Վերջապէս բարձրագոյն մարմնաւոր իշխանութիւնից Կաթողիկոսական ընտրութիւնները տաճմանող Կանոնները պարզորոշ կերպով ասում են, Նախանգամ Արնօղի որ և Տեղակալ Պատրիարք-Կաթողիկոսի (Намѣстникъ Патриарха-Католика)։ Այս մի տողով կարելի էր վերջ դնել Տեղակալական բանակումին, բայց մամուլի մեծ մասին անձանօթ էին այս Կանոնների գոյութիւնը, գիտցող մասն էլ իւր շահերի համար ծածկում էր, գիտութեամբ յեղաշրջելով փաստերը։ Իսկ պաշտօնական «Արարատ»-ը լռում էր, յայտնի է թէ ինչ ճանկերում էր գտնուում նա։

Մենք Տեղակալական խնդիրը նորից յարուցանելու մտադրութիւն չունինք, այլ այսքանն ենք ուզում ասել, որ պաշտօնական շրջաններում այդ խնդիրը ակզի չէր կարող ունենալ, քանի որ այնչափ պարզ էին թէ պաշտօնական Կանոնների արամադրութիւնը և թէ անցեալի սրբապետական, եւ ահա մի բարձրատիճան եկեղեցական, մի Թեմական Առաջնորդ, մի եպիսկոպոս, որին նե-

բեկի չէ անգիտանալ այն օրէնքներն ու կանոնները, որով պաշտօնապէս կառավարուած է եկեղեցին, յաւակնուած է ըմբոստանալ իւր Մեծաւորի գէմ՝ հեռուելով երկու աշխարհական՝ կուսակցական նեղ հոգով տոգորուած անձնաւորութեանց: Սինօզում ապօրինի ընթացքի մէջ գանուող անգամները նոր նեցուկ են գանում իրենց՝ Ներս. Դպրանոցի Հոգաբարձութեան այս փոքրամասնութեան մէջ և ըմբոստութիւնը հասնում է այն աստիճանին, որ ապօրինի շրջաբերականով պատուիրուած է գպրոցներին չը հնազանդել Տեղակալի վերահսկողութեանը և կարևոր գէտքերում դիմել Սինօզին: Մինչդեռ նոյն Սինօզը մի քանի տող վերելում պնդում է, որ գպրոցները վերապահուած են միմիայն Աթոռիկոսի իրաւասութեանը: Մենք չենք իջնում մանրամասնութեանց, մատնանիշ անելով այն բոլոր հակասութեանց վրայ, որ գանւում են այդ՝ ծուռ ընթացքի մէջ գանուող Սինօզականների ապօրինի օրագրութեան մէջ, ոչ էլ Ներս. Դպրանոցի Հոգաբարձուներից մի քանիսի և Նախագահի ապօրինի և քմահաճ ընթացքի վրայ: Միևեքարականն այն է, որ նոյն այդ Հոգաբարձութեան մեծամասնութիւնը կանգնած է մնում իւր պաշտօնի բարձրութեան վրայ, բողոքելով իրենց մոլորուած կամ գիտութեամբ ուղիղ ճանապարհից շեղուած ընկերների բռնած ընթացքի գէմ:

Այժմն Սինօզը՝ նախագահութեամբ Տեղակալի և վերջինիս առաջադրութեամբ գատում է և գատապարտում՝ թէ և չափազանց մեղմութեամբ և հայրաբար այդ երկու գլխաւոր՝ կարգից շեղուած Հոգաբարձուներին և նրանց Նախագահին, մի կողմ՝ թողնելով որանց երկրորդաբար հեռուողներին, որանց վրայ բարոյապէս տարածւում է նոյն գատապարտութիւնը: Անշուշտ ամեն մարդ կը համաձայնի մեզ հետ, որ Բարձրագոյն Հոգ. Իշխանութեան գէմ՝ կատարուած այդպիսի ծանր յանցանքի, աշխարայ ըմբոստութեան համար արգարութիւնը պահանջում էր, որ յանցաւորները իսպառարձակուէին իրենց պաշտօններից, զրկուելով գոնէ մի քանի տարով ազգային—եկեղեցական որ և է գործի մասնակցելու իրաւունքից, բայց Ս. Սինօզը լաւ է համարել չափազանց մեղմութեամբ վարուիլ, երևի պատժի պակասորդը թողնելով պատժուողների

պատուարժանութեան և պարտականարութեան մասին ունեցած ըմբռնողութեանը:

Առանց երկար կանգնելու այս տխուր էջերի վրայ, որոնք ապացոյց են մեր ազգային անդարգացման, զիսցիպլինայի ենթարկուելու անժուժկալութեան և տիրապետող ետական բուռն կրքերի, անցնենք մի կարևոր բացատրութեան, որի մասին անցեալ «Արարտա»-ում միայն մի թեթեւակնարկ էինք ձգել:

Սինօդի իրաւասութիւնները շատ որոշ են պոլոժենիայի սահմանադրութեամբ, նոյնպէս և Վաթուզիկոսինը: Աւսումնարանները յայտնի է որ բացառապէս վերաբերում են Վաթուզիկոսի իրաւասութեանը, ուրեմն և Վաթուզիկոս չեղած ժամանակ ուսումնարանների վերաբերեալ վարչական ընթացիկ գործերը կարգադրելը պատկանում է Վաթ. Տեղակալի իրաւասութեան: Այս խնդիրն ան վրայ մեզ առարկում են թէ ինչո՞ւ համար Ներսիսեան Դպրանոցի Հոգաբարձութեան վերաբերեալ գործը վերջնականապէս կարգադրւում է Սինօդով և ոչ թէ Վաթուզ. Տեղակալի ձեռքով: Կարծես թէ Սինօդը մի տեսակ զատաւոր է հանդիսանում Տեղակալի և Հոգաբարձութեան վրայ ուսումնարանական գործում որ իւր իրաւասութեան սահմաններից դուրս է:

Այդ առարկութիւնը ցրելու համար պէտք է գիտնալ հետեւեալը:

Վաթուզիկոսները բոլոր այն գործերում որ զուտ կրօնական չեն, բայց այսուամենայնիւ ամբողջապէս պատկանում են միմիայն հայրապետական իրաւասութեան՝ օրինակի համար Էջմիածնի վանքի կամ նրա ձեւմարանի կառավարութիւնը, — սովորաբար իրենց կարգադրութիւններն արել են ոչ ուղղակի՝ այլ Սինօդի միջոցով: Այս գէտքում Սինօդը եղել է իբրեւ լոկ խորհրդատու և գործադիր մարմին: Խօսինք օրինակներով: Վանական կառավարութեան հարկաւոր են եղել ծախսարարներ, կամ ձեւմարանի հանդերձեղինաց համար կապալառու, կամ Ագարակի համար տեսուչ, այս գործերը վանական ներքին կառավարութեան վերաբերեալ գործեր են, ուրեմն և միմիայն Վաթուզիկոսի իրաւասութեան պատկանեալ, սակայն տիրող սովորութիւնն եղել է այն, որ այդ բոլորը կար-

գաղթուել է՝ Ասթուղիկոսի գիտութեամբ Աինօգոյ՝ Աինդեա քարդէ՝ որ Աինօգը օրէնքով այդ գործերում խառնուելիք չունի։ Աւերեմն և Աինօգի մասնակցութիւնը այդ տեսակ գործերում եղել է և կարող է լինել միմիայն՝ Ասթուղիկոսի բարեհաճութեամբ։ Եղել են այս տեսակի շատ գործեր՝ որ երբեմն կարգադրուել են Աինօգոյ և երբեմն առանց նրա մասնակցութեան։

Ասթուղիկոս չեղած ժամանակ նոյն տեսակի գործերը սրանք միմիայն պատկանելիս են եղել Ասթուղ՝ Տեղակալի իրաւասութեան՝ եթէ՝ համերաշխութիւն է եղել Աինօգի և Ասթ՝ Տեղակալի միջև, գրեթէ միշտ կարգադրուել են Աինօգոյ՝ Հարկաւ այս գէտքումն էլ Աինօգն եղել է լոկ խորհրդատու և գործադիր մարմին։ Այդ եւն և շատ օրինակներ որ նոյնաման գործերս մանաւանդ վանքի ներքին կառավարութեան վերաբերեալ, երբեմն կարգադրուել են ազգակի Տեղակալից և երբեմն Աինօգի միջոցով՝ Ասթ՝ Տեղակալի համաձայնութեամբ։ Այս բոլորից հետեւում է այն կանոնը՝ որ Ասթուղիկոսի և Ասթուղիկոսական Տեղակալի իրաւասութեան վերապահեալ գործերը (գաղթներս, Այմիաճնի վանքի կառավարութիւնս, և այլն և այլն) միմիայն այն գէտքում կարող են կարգադրուել Աինօգոյ՝ երբ այդ բարեհաճում են Ասթուղիկոսը կամ՝ նրա Տեղակալը, Հակառակ այս վերջինների կամքի այդ տեսակ գործեր երբէք չեն կարող կատարուել Աինօգում։ քանի որ սահմանեալ օրէնքներով դրանք գործ են Աինօգի իրաւասութիւնից։

Մենք այստեղ չենք ուզում խօսել այն բանի մասին թէ՝ արդեօք լոկ կամ վան է այդ սովորութիւնը, որով Ասթուղիկոսները կամ՝ նրանց Տեղակալները իրենց իրաւասութեան վերապահեալ գրեթէ բոլոր առօրեայ գործերը կարգադրել են և կարգադրում են Աինօգոյ։ Մենք միայն արձանագրում ենք եղելութիւնը։

Այսպէս էլ Ներսիսեան Վարանդայի ներկայ գործն է՝ Նախ Տեղակալը իրեն գիտալ բողոքարկուների բողոքի համաձայն արել է իւր կարգադրութիւնը ազգակի և այդ իւր իրաւունքն էր։ Ապա երբ Աինօգը բարեփոխում է այնպէս, որ ապօրինի բնիւթը բռնած անգամներից երկուսը սրբաւում են ժամանակաւորապէս և միւսները Բարձրագոյն յանդիմանութիւն են ստանում, այդ ժամանակ յար-

մարտար է՝ տեսնում՝ հետևելով նախկին բաղմամբիւ օրինակների իւր իրաւասութեան ենթարկուած գործը՝ առաջնորդել և Վինոգին, օգտուելով նրա խորհրդից և գործի վճախ գործադրութիւնը լաւագոյն ներքի նրան։ Այս էլ իւր իրաւունքն էր, որի գէշ՝ բողոքելու ոչ ոք իրաւունք չունի։ Ուրիշ այս չէ՝ նշանակում՝ բնաւ որ Վինոգը կամ այս կամ այն հաստատութիւնը և կամ որ և է Առաջնորդ իրաւունք ունի պահանջելու։ Արժուդիկոսից կամ Արժուդիկոսական Տեղակալից, որ վերջիններիս իրաւասութեան վերադահելով գործերը անպատճառ կարգադրութիւն կամ լուծում՝ ոտանան Վինոգում։ Այդպիսի պահանջը անհիմն և սպորինի պահանջ է։ Այն ընթերցողը անպայման մեզ հետ կը համաձայնի, եթէ ծանօթ է Ամբաստանի գործադրութեանը և կամ եթէ մեզ յաջողուեց այս մի քանի աստիճանական կացութիւններ գործի էութիւնը։

Արժուդիկոսը և Արժուդիկոսական Տեղակալը լինելով միանգամայն և Վինոգի ատենապետ և ատենապետի տեղակալ, երբ գլխավորն համերաշխ են գտնում՝ Վինոգի մեծամասնութեան հետ եթէ կարելի է այսպէս ասել, գրեթէ ջնջւում են իրաւասութեան սահմանները մասնաւոր առթեաց ընթացիկ գործերում։ Կրաւասութեան սահմանները աւելի բացայայտ և որոշ են դառնում, երբ լինում է անհամերաշխութիւն և ստորաձայնութիւն։

Արժուդիկոսի և Վինոգի մէջ այդպիսի անհամերաշխութեան գէղքեր հազուադիւր են, թէև կան (որ Մատթէոս Արժուդիկոսի ժամանակ)։ Տեղակալների և Վինոգի մէջ աւելի յաճախ լսելի ցածման տեղակալութեան օրով յայտնի է արդէն, որ այդ անհամերաշխութիւնը ոչ թէ լսել անհամերաշխութիւն, այլ մի յանդուգն փորձ էր հակառակ բոլոր օրէնքների և կարգերի, բանարարել Արժ. Տեղակալի իրաւունքները և զօւտ ձեռք ձգել Հոգեւոր Բարձրագոյն փառութեան դեկր։

Արրազնագոյն Վինոգից հեռացրով պատուիրուեց Թիֆլիսի Աեր. Առաջնորդին բարեփոխել իւր Հրահանգների 11-դ յօդուածը, որի մասին խօսեցանք վերելում։

Հնորհակալութեամբ ստացանք Պետերբուրգի Համալսարանի ուսուցչապետ պ. Նիկողայոս Մարրի «Изъ лѣтней поѣздки въ Арменію» յօդուածի վերջին մասը, արտատպութիւն «Записки восточн. отдѣл. Имп. Руск. Археолог. Общ.» պարբերական հրատարակութիւնից: Երիտասարդ ուսուցչապետը այս յօդուածին կից հրատարակել է Ն ե Ր ս է ս գ Ր չ ի կամ ինչպէս ինքն է աւանանում Ս ա ն ա հ ն ի Խորենացու օրինակի (սեպհ. Սարգիս եպիսկոպոսի) բաղդատութիւնը տպագիր օրինակի (Թիֆ. հրատ.) հետ: Յարգելի և անխոնջ ուսուցչապետը այդ բաղդատութիւնը կատարել է էջմիածնում եղած ժամանակ մեր վանքի Միաբան բարեշնորհ Գալուստ Տ. Մկրտչեանի հետ: Այդ հետաքրքրական յօդուածի հայերէն թարգմանութիւնը անցեալ տարի սկսուել էր հրատարակուել «Հանդէս Ամսօրեայի» մէջ:

—

«Ինֆլուէնցա» հիւանդութիւնը իւր շնորհքը ցոյց է տալիս և էջմիածնում: Ճեմարանի ուսուցիչներէից և աշակերտներէից մօտ 50 հոգի հիւանդացած են, բարեբաղդաբար բոլորն էլ թեթեւ: Մանր հիւանդներ պատահեցան Միաբանութեան մէջ, թոքային բորբոքումով և ուրիշ բարդութիւններով, բայց շնորհիւ բժիշկ պ. Զարգարեանցի և աւելի ևս Տէր Տեղակալի հիւանդներին ցոյց տուած հոգածութեան, բոլորն էլ անոխա մնացին մինչև այժմ: Միակ մեծ կորուստը որ ունեցաւ Միաբանութիւնս, այդ Տէր Մկրտիչ Բաբամեանց Սրբազան Արք-եպիսկոպոսի մահն է: Մերունի՝ մօտ ութսունամեայ Սրբազանը չր կարողացաւ տանել հիւանդութեան ծանրութեանը և չր նայելով բժշկի բոլոր ջանքերին՝ կնքեց իւր մահկանացուն զրկելով Միաբանութիւնս իւր աւագագոյն և սիրուած մի անդամից: (Տես Մահացուցակ):

—

Չշականում երկարատեւ հիւանդութիւնից յետոյ վախճանուեց ամբողջ գաւառում լաւ յայտնի Տէր-Եսայի աւագ քահանայ Ամատունին 62 տարեկան հասակում: Հանգուցեալը մեծ աշխատութիւն ունէր Ս. Մեսրոպի դամբարանի վրայ ժողովրդական հանգանակութեամբ կանգնեցրած եկեղեցու վերաշինութեան գործում: